

JELENA KOSTIĆ
Filološki fakultet u Beogradu

113

SAVREMENA GERMANISTIČKA LINGVISTIKA U

U N I V E R Z I T E T S K I M
C E N T R I M A
J U G O I S T O Č N E E V R O P E

Karabalić, V. (Hrsg.), *Satzglieder und Wörter. Festschrift für Velimir Petrović zum 65. Geburtstag*, Osijek, Sveučilište J. J. Strossmayera – Pedagoški fakultet, 2003, 128

U izdanju Pedagoškog fakulteta Sveučilišta J. J. Štrosmajera u Osijeku decembra 2003. godine objavljen je zbornik radova pod naslovom **Satzglieder und Wörter** (*Rečenični delovi i reči*), posvećen istaknutom germanisti Velimiru Petroviću, dugogodišnjem profesoru ovog univerziteta. Namera osiječke Katedre za germanistiku bila je da na dostojan način obeleži 65. rodendan zaslužnog naučnika, koji je gotovo pola veka posvetio praktičnoj i teorijskoj nastavi nemačkog jezika u okviru različitih srednjoškolskih i visokoškolskih ustanova, zaduživši pritom hrvatsku germanistiku – i ne samo nju – nizom dragocenih publikacija.

Na prvim stranicama zbornika, uz odgovarajući uvodni članak urednika V. Karabalića i *laudatio* iz pera V. Obada – a u skladu s običajem – predstavljena je i biografija prof. Petrovića. Posebno mesto u njoj svakako pripada prilogima iz poslednje decenije 20. i s početka 21. veka, u kojima autor iznosi rezultate svojih istraživanja esekerskog (*Essekerisch*), nemačkog narečja kojim se služi(lo) germanofono stanovništvo u gradu Osijeku i njegovoj okolini. Reč je o pionirskim radovima, i bez preterivanja se može reći da je upravo zahvaljujući njima esekerski govor – samosvojan i upečatljiv uprkos evidentnoj srodnosti sa bavarskim i austrijskim dijalektima – uspeo da privuče pažnju naučne i stručne javnosti, i tako ostane, ako već ne u upotrebi, onda barem u pamćenju potonjih naraštaja.

Nakon ovog dela sledi ukupno devet priloga na nemačkom jeziku – istraživačkih radova, pregleda i stručnih članaka – iz oblasti lingvistike i primenjene

P R I K A Z I

174

lingvistike. Njihovi autori su eminentni germanisti iz Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine i Mađarske, predvođeni poznatim nemačkim sintaksičarom, rodonačelnikom glagolske gramatike zavisnosti U. Engelom (*Ulrich Engel*). Ako se ima u vidu da se u mnogim od germanističkih univerzitetskih centara Jugoistočne Evrope, a pogotovo u onima na prostorima nekadašnje Jugoslavije, pri izučavanju nemačkog jezika sintaksičkoj problematici posvećivala osobito velika pažnja, ne čudi što i u ovom najnovijem zborniku dominiraju upravo radovi iz date oblasti. Reč je o priložima U. Engela, S. Srdić, Z. Gerner (*Zsuzsanna Gerner*), K. Vild (*Katharina Wild*), V. Karabalića i M. Đorđevića.

U radu pod naslovom **Disjunkte** (*Disjunkt*) U. Engel analizira rečenice poput *Ich werde die Betriebsanleitung aufmerksam lesen.* (*Pažljivo ću pročitati uputstvo za upotrebu.*) Tom prilikom on uočava da se elementi kao *aufmerksam* zapravo ne odnose direktno na glagol, budući da ne opisuju samu radnju, već način na koji se subjekat pri njenom vršenju vlada. Na osnovu date konstatacije autor dolazi do zaključka da elementi poput ovog – koje tradicionalna gramatika po pravilu karakteriše kao priloške odredbe, generativna sintaksa kao adjunkte i adverbijalne modifikatore, a gramatika zavisnosti kao glagolske dodatke (suplemente) – zapravo predstavljaju dislocirane satelite u okviru nominalnih fraza. Imenice čiji bi oni bili sateliti u rečenici javljaju se u funkciji dopune u nominativu (subjekta) ili dopune u akuzativu (direktnog objekta). Iz ovoga sledi da takve elemente treba smatrati posebnom vrstom atributa, za koje se predlaže i odgovarajući novi naziv – disjunki. Činjenicu da je specifičnost ovakvih atributa dugo izmicala pažnji istraživača, Engel objašnjava njihovim položajem u (nemačkoj) rečenici, koji odudara od položaja karakterističnog za većinu imeničkih satelita, a nalikuje na onaj koji po pravilu zauzimaju "klasični" adjunki. Germanistima koji vladaju i nekim od jezika novoštokavskog standardnojezičkog dijasistema ovaj članak svakako može pružiti podsticaj na zanimljiva kontrastivna istraživanja. To se osobito odnosi na disjunkte čiji bi nukleus imao funkciju dopune u nominativu, budući da se ova u datim jezicima realizuje znatno ređe no u nemačkom, što odgovarajuće tumačenje čini složenijim.

U članku **Verbvalenz aus diachroner Sicht** (*Valentnost glagola s dijahronijskog stanovišta*) S. Srdić skreće pažnju na izazove koje dijahrona istraživanja stavljaju pred teoriju valentnosti, kao i na one koje teorija valentnosti stavlja pred dijahrona istraživanja. U daljem toku izlaganja ona se bavi fenomenom promene valentnosti glagola u procesu razvoja jezika, izuzetno zanimljivim ne samo sa sintaksičkog već i sa semantičkog stanovišta. Kao osnovni uzrok ovakvih kretanja ističu se promene u sem-strukturi glagola, koje sa svoje strane dovode i do promene broja i vrste njegovih argumenata. Tokom vremena jedan od argumenata može biti inkorporiran u sem-strukturu, što će reći u značenje nosioca valentnosti, čime realizacija odgovarajuće dopune na planu izraza postaje izlišna. Ovo bi bio slučaj kod glagola *darben*, čije je prvobitno značenje 'potrebovati, nemati' "suženo" na 'oskudevati u najosnovnijem/hrani, gladovati'. S druge strane, nije isključeno ni uklanjanje izvesnih semantičkih restrikcija, koje kao posledicu ima smanjenje broja sema, tj. "ekskorporiranje" jednog od argumenta iz značenjske strukture nosioca valentnosti. Time se na sintaksičkom planu otvara još jedno prazno mesto koje treba popuniti odgovarajućom dopunom. O takvom procesu svedočio bi, između ostalog, i glagol

115

widmen, danas poznat u značenju 'posvećivati/posvetiti' dok je nekada označavao isključivo ritualno darivanje neveste nakon prve bračne noći. Na primerima ekscerpiranim iz poznate Luterove poslanice *Sendebrief vom Dolmetschen* autorka čitaoca upozna je sa sudbinom koju je pretrpela dopuna u genitivu od ranonovovisokonemačkog perioda do savremenog trenutka, pokazujući da su pojedini glagoli ovu dopunu zadržali (*überheben, sich befließigen*), dok su je drugi zamenili dopunom u akuzativu (*brauchen, abbrechen*) ili predloškom dopunom (*lachen*), ali da među njima ima i onih koji su sasvim izašli iz upotrebe (*feilen*).

Srazmerno obiman, ali zato izuzetno sadržajan i informativan prilog **Zur Grammatikalisierung des deutschen zu-Infinitivs** (O gramatikalizaciji nemačkog infinitiva sa partikulom *zu*) Z. Gerner na svojim prvim stranicama nudi suštinske informacije o genezi infinitiva s funkcionalnog i formalnog stanovišta, tj. o morfološkim i sintaksičkim promenama kroz koje je ovaj u nemačkom jeziku prolazio, od starovisokonemačkog perioda do današnjih dana, sa posebnim akcentom na ranonovovisokonemačkom. Prati se razvoj tzv. konstrukcije *zu* + infinitiv, i njeno širenje na uštrb "čistog" infinitiva, a potom se na istom primeru demonstrira i tumači fenomen morfosintaksičkog pomeranja (*morphosyntaktischer Wandel*), uzrokovan i omogućen sadejstvom niza složenih fonoloških, morfoloških, semantičkih i sintaksičkih faktora. Na osnovu 35 letaka iz 1524/25. godine autorka utvrđuje frekventnost ove konstrukcije i njene moguće sintaksičke funkcije. Činjenica da svaka četvrta rečenica u obrađenim tekstovima sadrži infinitiv sa partikulom *zu* pokazuje kako je ova pojava u ranovisokonemačkom periodu bila veoma zastupljena. Isti korpus potvrđuje i da je ona u datoj fazi razvoja jezika već bila razvila sve sintaksičke funkcije koje može vršiti i u savremenom nemačkom, tj. funkciju dopune u nominativu, dopune u akuzativu i situativnog dodatka, finalnog ili konsekutivnog. Pozivajući se na analizu opisanog korpusa, na prvobitno nominalni karakter nemačkog infinitiva, raznovrsnost mogućih značenja inifinitivskih konstrukcija, te na njihove korelate zastupljene u glavnoj rečenici, Z. Gerner dolazi do zaključka da se tzv. infinitivske rečenice nisu mogle razviti iz zavisnih rečenica uvedenih veznicima poput *dass* ('da') ili *damit* ('da bi, kako bi, ne bi li') - sa kojima i danas konkurišu - već da objašnjenje datog fenomena treba tražiti u tzv. gramatikalizaciji (*Grammatikalisierung*) i reanalizi (*Reanalyse*) konstrukcija potpuno drugačijeg tipa i funkcije.

Relativsätze im Essekerischen (*Relatione rečenice u Esekerskom*) naslov je - i tema - članka K. Vild. Nakon pregleda odnosnih zamenica i drugih elemenata kojima se u esekerskom mogu uvoditi relativne rečenice posebna pažnja posvećuje se zamenici *was* ('što, šta'). Njena je upotreba - barem kada je u pitanju uvođenje odnosnih rečenica - u standardnom nemačkom jeziku strogo definisana i ograničena. U esekerskom, međutim, ona uživa status univerzalnog uvodioca (*Einleitewort*) za ovaj tip zavisnih rečenica, kao uostalom i u pojedinim bavarskim i austrijskim narečjima kojima je esekerski srodan. Budući da ne može markirati niti broj niti rod reči na koju se odnosi (*Bezugswort*), zamenica *was* se svojom funkcijom gotovo u potpunosti izjednačava sa uobičajenim subjunktorima. Kada je markiranje broja ili muškog ili ženskog roda neophodno, zamenica *was* kombinuje se sa odnosnom zamenicom *der/die* ('koji/koja'), što bi u standardnom jeziku bilo

176

nezamislivo. Data kombinacija dovodi do "cepanja" funkcije relativne zamenice, i njene raspodele na dva različita elementa: uvođenje rečenice prepušta se zamenici *was*, dok na odgovarajući element u okviru glavne rečenice ukazuje odnosna zamenica *der/die*, koja preuzima i ulogu rečničkog dela u okviru zavisne rečenice. Odnosne rečenice uvedene relativnom zamenicom *der/die/das* ili elementom *welch-* ("koji") – kakve bi odgovarale jezičkoj normi – u esekerskom se javljaju samo kod onih govornika koji dobro vladaju i standardnim jezikom, a ne samo dijalektom. Primeri koje autorka navodi – kao i njihovi prevodi na standardni nemački jezik, bez kojih ovi teško da bi bili razumljivi – čitaocu pružaju mogućnost da stekne osnovnu predstavu o ovom pomalo "egzotičnom" varijetetu, koji našu pažnju zaslužuje, ako ni zbog čega drugog, a onda bar zato što nam je kulturno i geografski blizak. Ovo i njemu slična istraživanja vezana za esekersko narečje mogla bi da podstaknu i germaniste u Srbiji da veće interesovanje posvete jeziku, kulturi i istoriji germanofonog stanovništva koje je – ne tako davno – naseljavalo i pojedine regione njihove zemlje.

Prilog V. Karabalića nosi naslov *Zur Syntax und Semantik der Satzgefüge mit eingeleiteten finiten Klauseln im Deutschen* (O sintaksi i semantici složenih rečenica sa uvedenim finitnim klauzama u nemačkom jeziku) i posvećen je tipologiji zavisnih rečenica u savremenom standardnom nemačkom jeziku. Karabalić odbacuje termin *Nebensatz* (zavisna rečenica), uobičajan u tradicionalnoj gramatici, kao i onaj *Untersatz* (podređena rečenica), karakterističan za glagolsku gramatiku zavisnosti. Namesto njih on se opredeljuje za termin *Klausel* (klauza), čime se svesno i eksplicitno distancira od stanovišta i tumačenja tradicionalne gramatike. Pozivajući se na Heringera (*Heringer*), autor pokušava da zavisne rečenice posmatra u prvom redu s aspekta njihove forme i funkcije. Drugim rečima, Karabalić klauze razvrstava na osnovu elemenata kojim su uvedene (tipa veznika ili zamenice), ali i uloge koje igraju u okviru kompleksne (složene) rečenice. Na taj mu način polazi za rukom da izdvoji pet različitih tipova klauza: klauze uvedene veznikom *dass* (*dass-Klausel*), klauze uvedene veznikom *ob* (*ob-Klausel*), klauze sa uvodiocima punog leksičkog značenja (*Klausel mit semantisch vollem Einleiter*, *SVE-Klausel*), klauze uvedene tzv. *d*-elementom (*d-Klausel*) i one uvedene *w*-elementom (*w-Klausel*). Klauze uvedene veznikom *dass* ('da') i klauze uvedene veznikom *ob* ('da li') imaju funkciju dopune, obično one u akuzativu ili nominativu. Nadređena rečenica (*Obersatz*) pri tom ne verbalizuje zasebnu relaciju (*Sachverhalt*), već samo obaveštava o istinitosti propozicije izražene klauzom. Za razliku od ovih, klauze sa uvodiocima punog leksičkog značenja – poput *weil* ('zato što'), *bevor* ('pre nego što') ili *indem* ('tako što, time što') – imaju funkciju dodatka. Nadređena rečenica i klauza verbalizuju dve nezavisne relacije, koje se tek u okviru kompleksne rečenice dovode u međusobnu vezu. Četvrta i peta klasa klauza, one uvedene tzv. *w*-elementom (upitnom rečju, upitnom ili odnosnom zamenicom) i one uvedene tzv. *d*-elementom (odnosnom zamenicom), od prethodnih se grupa razlikuju po tome što ne zavise od glagola nadređene rečenice, već ih treba smatrati atributima, tj. satelitima neke neglagolske reči. Njihovi uvodioci specifični su i po tome što u klauzi koju uvode istovremeno imaju i funkciju rečničkog dela (*Satzglied*), što kod subjunktora nije slučaj. Na opisani način autor uspeva da poznate tipove nemačkih klauza/zavisnih

(podređenih) rečenica klasifikuje na način ponešto drugačiji od onog koji se u literaturi obično sreće, ali svakako jasan, ubedljiv i pregledan.

Šesti – i poslednji – prilog posvećen sintaksičkoj problematici *Die Kombinatorik des Verbs im Serbisch-/Kroatisch-/Bosnischen, syntaktisch und semantisch gesehen. Ein Beitrag zur kontrastiven Valenzbeschreibung* (Kombinatorika glagola u srpskom/hrvatskom/bošnjačkom sa sintaksičkog i semantičkog stanovišta. Prilog kontrastivnom opisu valentnosti) M. Đorđevića srazmerno detaljno informiše čitaoca o osnovnim postulatima teorije dubinskih padeža Č. Filmora (Fillmore), ali i o teorijsko-terminološkom aparatu glagolske gramatike zavisnosti. Informacije sadržane u ovom uvodnom delu svakako su značajne za sve kojima navedeni teorijski sistemi nisu poznati, dok ostalima mogu poslužiti kao veoma praktičan podsetnik. U daljem toku izlaganja autor pokušava da objedini dve predstavljene koncepcije i tako odredi koje se semantičke uloge mogu pripisati različitim klasama dopuna – dopunama u nominativu, akuzativu, genitivu i dativu, kao i prepozitivnoj dopuni – u nemačkom jeziku s jedne i u jezicima novoštokavskog standardnojezičkog dijasistema s druge strane. Pritom on ističe da je povezanost između semantičkih uloga i sintaksičkih dopuna po svojoj prirodi složena, tj. da se iza jedne klase dopuna može "skrivati" čitav niz različitih semantičkih uloga, kao što se ista semantička uloga može realizovati kroz različite klase dopuna. Dopuna u nominativu (subjekat) tako se, primera radi, ne može izjednačavati sa agansom, kao što se srazmerno često čini, budući da iza nje mogu stajati različiti dubinski padeži, poput dativa (aficirani objekat), faktitiva (eficirani objekat), lokativa i instrumentala. Slične preglede autor potom daje i za druge klase dopuna obuhvaćene analizom, obogaćujući svoja izlaganja i odgovarajućim ilustrativnim primerima iz novoštokavskog standardnojezičkog dijasistema i njihovim prevodima na nemački.

Sledeću celinu u okviru zbornika *Satzglieder und Wörter* čine članci posvećeni tvorbi reči i leksikologiji. Prvi među njima je *Nomen proprium als Konstituente von Wortbildungskonstruktionen und Phraseologismen* (Nomen proprium kao konstituenta tvorenica i frazeologizama) B. Petronijević. Ovaj rad posvećen je u prvom redu imeničkim determinativnim složenicama sa deonimizovanom vlastitom imenicom (ličnim imenom, preizimenom, nadimkom, hipokoristikom) u ulozi osnovičke konstituente (npr. *Heulsuse*, *Werbefritze* i sl.). Za razliku od pojedinih drugih rešenja koja nudi germanistička leksikološka literatura posvećena datom problemu, autorka ovakvim deonimizovanim elementima – na osnovu uvida u sakupljene primere – pripisuje status slobodne morfeme. Analizirajući strukturu složenica opisanog tipa, ona konstatuje da se kao njihova prva, odredbena konstituenta mogu javiti imenice (*Suppenkasper*), pridevi (*Miesepeter*), glagolske osnove (*Werbefritze*), determinativi (*Jedermeier*), predlozi, srasle fraze i konfiksi. Sam *nomen proprium* prema tipu tvorbe može predstavljati netvorenicu (*Kasper*), izvedenicu uz pomoć sufiksa *-chen*, *-(e)l*, *-i* ili *-in* (*Heini*), ili skraćenicu (*Fritze*, *Jule*, *Trine*), najčešće početno skraćenu reč (*Kopfwort*). Baveći se semantikom složenica sa deonimizovanom osnovičkom konstituentom B. Petronijević dolazi do zaključka da najveći broj njih kao tzv. *genus-sem* ima komponentu osoba, ali da ima i onih sa *genus-semom instrument*, *biljka*, *materijal*, *čovekolika figura*, *životinja* ili *bolest*, što primeri navedeni u radu i potvrđuju. Na kraju autorka navodi i analizira nominalne fraze sa deonimizovanim proprijalnim

178
elementom kao nukleusom, dokazujući da ovakvih konstrukcija ima ne samo u jezicima novoštokavskog standardnojezičkog dijastistema, već i u nemačkom.

Deutsche Namen der Jahreszeiten (Nazivi godišnjih doba u nemačkom jeziku) naslov je priloga T. Talange. U njemu autor koncizno, pregledno, jasno i zanimljivo prikazuje istorijski razvoj naziva godišnjih doba u germanskom i nemačkom jeziku, i daje pregled odgovarajućih leksema u savremenom standardnom nemačkom jeziku i u njegovim različitim dijalektima. Dok u standardnom nemačkom jeziku postoji samo po jedan naziv za leto, jesen i zimu (*Sommer, Herbst, Winter*), za proleće se mogu naći čak tri različita naziva (*Frühling, Frühjahr, Lenz*). Navedene lekseme predstavljaju, međutim, isključivo parcijalne sinonime. Leksema *Lenz* je zastarela i poetičnog prizvuka, *Frühjahr* uglavnom označava proleće kao ranu fazu kalendarske godine, dok se *Frühling* prevashodno odnosi na klimatsko-metereološka svojstva ovog godišnjeg doba. Kada se u obzir uzmu i dijalekti, *Winter* i *Sommer* i dalje nemaju konkurencije – kao ni u standardnom jeziku – dok se u slučaju naziva za proleće i jesen mogu sresti raznovrsne dijatopske varijante (*Vorjahr, Auswärts, Lassing, Außelt* itd, odnosno *Spätjahr, Spätling, Nachjahr, Einwärts*).

Zbornik zatvara jedini prilog iz oblasti primenjene lingvistike, pregled *Grammatik und Deutsch als Fremdsprache* (Gramatika i nemački kao strani jezik) J. Đukanovića. U njemu autor pledira za specijalnu, pedagošku gramatiku nemačkog jezika. Ovakva gramatika bila bi prilagodena onima koji nemački jezik usvajaju kao strani, a uzimala bi u obzir i maternji jezik učenika. Kategorijama koje se u maternjem i stranom jeziku uočljivo razlikuju, kao i onima koje maternji jezik uopšte ne poznaje, bila bi posvećena posebna pažnja, dok bi se srodni ili podudarni fenomeni mogli isključiti, znajući da u takvim slučajevima do teškoća ni ne dolazi. Adekvatna pedagoška gramatika morala bi, osim toga, biti tako koncipirana da doprinosi ostvarenju konkretnog cilja učenja. Kao takav cilj poslednjih se decenija po pravilu proklamuje komunikativna kompetencija. Budući da ovaj vid kompetencije obuhvata ne samo produkciju, nego i recepciju, razumevanje, pedagoška gramatika morala bi da povede računa o razvoju svake od navedenih sposobnosti ponaosob.

Umesto zaključka možemo reći da kolege Velimira Petrovića ne samo da su na dostojan i lep način ukazale poštovanje gotovo poluvekovnom radu ovog pedagoga i naučnika, već im je uspelo i da ponude dragoceni pregled – ili bar skicu – aktuelnih germanističkih istraživanja u relevantnim univerzitetskim centrima bivše Jugoslavije i u njihovom bližem okruženju. Pritom je potvrđena već tradicionalna dominacija sintaksičkih tema, ukorenjena još u velikim i uspešnim zajedničkim projektima iz 70-ih i 80-ih godina 20. veka. Zbornik, međutim, pokazuje da ni druge lingvističke discipline ni u kom slučaju nisu zapostavljene, budući da zastupljeni prikazi svedoče i o živom i izuzetno plodotvornom interesovanju za dijahronijske teme, dijalekatsku problematiku, leksikološka pitanja, kao i za oblasti kontrastivne i primenjene lingvistike. Naučnoj i stručnoj javnosti u zemlji i regionu preostaje da se nada – ili, još bolje, da aktivno doprinese tome – da ovakvih projekata i publikacija u budućnosti bude više.